

УДК: 631.14.001.76; DOI: 10.31388/2519-884X-2019-39-286-294

*Яворська Т.І., д. е. н., професор,
Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
super_yavort@ukr.net*

ФОРМУВАННЯ ГАЛУЗЕВОЇ СТРУКТУРИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

***Анотація.** В роботі розглянуто стан галузевої структури сільськогосподарських підприємств України, в тому числі малих фермерських господарств в 2014-2018 роках. Встановлено, що тенденція зменшення частки тваринницької продукції в загальному обсязі реалізації продукції зберігається. Виявлені відмінності зміни галузевих структур в основних природно-кліматичних зонах України. Розглянуто вплив галузевої структури на рівень рентабельності виробництва продукції.*

***Ключові слова:** галузева структура, сільськогосподарські підприємства, фермерські господарства, рослинництво, тваринництво, рівень рентабельності*

JEL code classification: Q12, Q19

*Yavorska T. I., doctor of economic sciences, professor
Dmytro Motorny Tavria State Agrotechnological University
super_yavort@ukr.net*

FORMATION OF THE SECTORAL STRUCTURE OF AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

***Abstract. Formulation of the problem.** A study of the industry structure of enterprises showed that the efficiency of production depends largely on the composition of the industries and the relationship between them. Ignoring the problem of sectoral restructuring of the production leads structure to negative consequences. Therefore, managing a rational combination of industries in agricultural enterprises has been and remains an urgent problem.*

***Research results.** The main factors influencing the development of agriculture are: climatic conditions, specialization and concentration of production, market conditions, scientific and technological progress and economic policy of the state. The changes in the branch structure of agricultural enterprises and small farms of Ukraine are analyzed for the period 2014-2018. Sectoral structure was determined by the indicator (income) from the sale of agricultural products. It is determined that the share of crop production in total sales continues to increase. Accordingly, the share of livestock products is decreasing. This has a certain impact on the level of profitability of production of enterprises, especially small farms.*

The differences in the sectoral structures of agricultural production in the three major natural and climatic zones of Ukraine are revealed. It is determined that the most significant changes occurred in the sectoral structure of agricultural enterprises of the Steppe.

***Conclusions.** The modern sectoral structure of Ukrainian agricultural enterprises is far from rational. The study showed that the downward trend in the share of livestock products in total agricultural production persists. In small farmers, this reduction is accelerating, especially in the steppe zone. Sectoral structure influences production efficiency. Its change in dynamics causes a change in the level of profitability of production. In order to increase the efficiency of their activities, agricultural enterprises must constantly improve their sectoral structure of production. This, in turn, will change the economic parameters of their development.*

***Keywords:** branch structure, agricultural enterprise, crop production, animal husbandry, level of profitability.*

Постановка проблеми. Рівень розвитку галузевої структури сільськогосподарських підприємств значною мірою визначає розвиток як агропромислового комплексу, так і економіки країни в цілому. В умовах ринкових відносин у галузевій структурі аграрного сектора економіки відбулися суттєві зміни, які привели до ряду негативних наслідків: зниження рівня забезпеченості населення сільськогосподарською продукцією, особливо тваринницькою, значного підвищення нерівномірності зайнятості сільського населення, погіршення екологічних умов виробництва, перш за все погіршенням родючості ґрунтів. Визначення раціонального поєднання галузей у господарствах, регіонах, країні є дуже важливою проблемою ефективного функціонування сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми поглиблення спеціалізації та удосконалення галузевої структури сільськогосподарських підприємств з метою удосконалення структури виробництва, оптимального планування та управління галузями висвітлені у наукових працях вітчизняних вчених-аграрників А. П. Азізова, В. Я. Амбросова, В. Г. Андрійчука, І. Ф. Баланюка, П. К. Канінського, В. Я. Месель-Веселяка, М. Й. Маліка, І. О. Олійника, П. Т. Саблука, Н. В. Статівки та ін. Водночас у наукових дослідженнях мало уваги звертається вивченню впливу галузевої структури на економічну ефективність сільськогосподарського виробництва і факторів, що обумовлюють зміни у галузевій структурі сільськогосподарських підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою статті є визначення впливу галузевої структури, вираженої через показник частки грошової виручки від реалізації продукції в загальній виручці підприємства, на ефективність виробництва основних її видів у сільськогосподарських підприємствах, виражену через показник рівня рентабельності виробництва.

Виклад основного матеріалу. Під галуззю прийнято розуміти сукупність підприємств, які виробляють якісно однорідну

продукцію або здійснюють однорідні послуги. Галузевою структурою визначається, на які галузі поділяється виробництво, якими повинні бути співвідношення між ними для підвищення ефективності використання наявних ресурсів і забезпечення сталого розвитку [1-3].

Сільськогосподарське виробництво складається з багатьох галузей, з яких дві є основними: рослинництво і тваринництво, які, в свою чергу, діляться на багато підгалузей. Для оцінки галузевої структури можуть бути використані різні показники: валова продукція, товарна продукція (дохід або виручка від реалізації продукції), посівні площі і поголів'я тварин. Додатковими показниками галузевої структури підприємства є структура трудових і матеріально-грошових витрат. В кількісному виразі ці показники можуть дещо відрізнятися, але загальна тенденція зміни галузевої структури зберігається [4]. У нашому дослідженні для визначення галузевої структури сільськогосподарських підприємств ми користуємося показником структури доходу (виручки) від реалізації продукції.

Основними факторами, які впливають на розвиток галузей сільського господарства є: природно-кліматичні умови, спеціалізація та концентрація виробництва, науково-технічний прогрес та економічна політика держави в області забезпечення населення продовольством, кон'юнктура ринку [5-8].

Приведені в табл. 1 дані свідчать, що частка рослинництва в загальному обсязі товарної продукції у сільськогосподарських підприємствах України хоч і повільніше ніж в попередні роки (1995-2010), але невпинно продовжує збільшуватися (від 73,8 % в 2014 році до 82,1 % в 2018 році). Цей процес в основному відбувається за рахунок збільшення часток зернових і зернобобових культур і соняшнику. Відповідно зменшується частка продукції тваринництва. Дана тенденція є небезпечною для сільськогосподарських підприємств: знижується родючість ґрунтів, підвищується нерівномірність зайнятості сільського населення тощо [9].

З даних табл. 2 видно, що фермерські господарства України, які звітують за формою № 2-ферм «Основні показники господарської діяльності фермерського господарства, малого підприємства у сільському господарстві за 20_рік» виробляють в основному продукцію рослинництва і мають зерново-соняшниковий напрям спеціалізації.

Таблиця 1

Структура доходів (виручки) від реалізації продукції сільськогосподарських підприємств України, %

	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Продукція сільського господарства	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
у т.ч. продукція рослинництва	73,8	80,0	83,1	81,6	82,1
культури зернові та зернобобові	37,2	39,6	44,1	41,6	46,5
пшениця	14,3	14,6	19,1	18,1	18,7
жито	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2
кукурудза на зерно	17,9	20,7	19,1	17,8	22,4
ячмінь	3,7	3,0	4,0	3,8	3,6
насіння культур олійних	27,5	32,7	36,4	35,1	32,3
з них насіння соняшнику	16,6	21,2	24,0	22,7	20,4
боби сої	6,3	7,7	9,0	6,7	5,6
насіння ріпаку й кользи	4,4	3,6	3,1	5,5	6,3
буряк цукровий фабричний	2,3	1,4	3,2	2,9	1,0
картопля	0,6	0,3	0,3	0,2	0,3
культури овочеві	1,2	1,2	1,2	1,1	1,1
культури плодові та ягідні	1,5	0,5	0,5	0,6	0,4
виноград	0,3	0,3	0,4	0,4	0,3
продукція тваринництва	26,2	20,0	16,9	18,4	17,9
м'ясо ВРХ	1,3	1,1	1,3	2,1	1,2
м'ясо свиней	4,6	3,5	4,6	5,0	4,1
м'ясо птиці	9,8	8,1	10,7	10,0	3,2
молоко	4,6	3,3	4,8	5,5	5,0
яйця	4,7	3,5	2,7	2,3	3,3

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Так, у структурі товарної продукції найвища частка зернових і зернобобових культур була у 2018 р. – 50,8 %. У 2017 р. реалізація соняшнику в загальній виручці від реалізації продукції становила 32,8 %. Дані таблиці відображають тенденцію до зниження частки картоплі, плодів, ягід, овочів та продукції тваринництва. Зміна галузевої структури малих фермерських господарств України відбувається аналогічно зміні галузевої структури

великих і середніх сільськогосподарських підприємств (у тому числі і фермерських господарств), які звітують за формою № 50-ст. Дану форму заповнюють юридичні особи, відокремлені підрозділи юридичних осіб, незалежно від організаційно-правової форми господарювання (крім фермерських господарств з площею сільськогосподарських угідь менше 1000 гектарів і кількістю працюючих менше 50 осіб).

Таблиця 2

Структура доходів (виручки) від реалізації продукції малих фермерських господарств, %

	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Продукція сільського господарства	100	100	100	100	100
у т.ч. продукція рослинництва	93,7	95,9	96,4	95,9	97,8
культури зернові та зернобобові	41,9	40,2	42,8	43,6	50,8
пшениця	18,9	18,4	19,3	20,5	22,8
кукурудза на зерно	11,5	13,0	13,5	14,2	19,3
насіння соняшнику	29,7	32,4	32,2	32,8	28,8
буряк цукровий фабричний	0,7	0,4	0,5	0,5	0,5
картопля	0,8	0,7	0,4	0,5	0,4
культури овочеві	3,2	3,6	2,1	1,5	1,5
культури плодові та ягідні	1,2	0,6	0,9	0,6	0,6
виноград	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1
продукція тваринництва	6,3	4,1	3,6	4,1	2,2
велика рогата худоба	1,0	0,7	0,6	0,9	0,2
свині	1,5	1,5	1,0	1,5	0,5
птиця	1,6	0,5	0,4	0,5	0,2
молоко	1,4	0,8	1,0	0,9	1,1

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Особливо слід відзначити, що темпи зменшення частки тваринницької продукції в загальному обсязі реалізованої продукції за аналізований період у малих фермерських господарствах є значно швидшими: за 5 років—майже в 3 рази. Більшість фермерів через відсутність умов для прибуткового ведення галузі тваринництва, а також достатніх коштів для будівництва тваринницьких приміщень з урахуванням новітніх технологій та придбання племінної худоби, не мають можливості займатися виробництвом тваринницької продукції. Проблеми з реалізацією виробленої продукції змушують малі фермерські господарства відмовлятися від вирощування широко культивованих раніше в їхніх господарствах овочевих культур і картоплі, плодових і ягідних культур. Отже, у фермерських господарствах майже відсутній чіткий напрям спеці-

лізації, в основному їхні власники виробляють продукцію, яка є високотоварною, не враховуючи негативні моменти такого виробництва (недотримання технології, чергування культур у сівозміні, виснажування ґрунтів тощо).

Є деякі відмінності в галузевих структурах сільськогосподарського виробництва природно-кліматичних зонах України (табл. 3). На території країни виділяють такі природно-економічні зони: Лісостеп, Північний, Центральний та Південний Степ, Полісся та передгірні й гірські райони Карпат і Криму. Оскільки межі зон не збігаються з кордонами областей України, їх було укрупнено до трьох найбільших: Степ, Лісостеп і Полісся, які мають чітко виражену галузеву структуру виробництва продукції сільського господарства.

Таблиця 3

Структура доходів (виручки) від реалізації продукції сільськогосподарських підприємств по природно-економічних зонах України, %

	2014 р.				2018 р.			
	Степ	Лісо-степ	Полісся	Україна	Степ	Лісо-степ	Полісся	Україна
Продукція сільського господарства	100	100	100	100	100	100	100	100
у т.ч. продукція рослинництва	79,4	70,6	73,9	73,8	91,2	78,1	79,0	82,1
культури зернові та зернобобові	36,3	37,3	39,0	37,2	45,8	46,4	47,9	46,5
пшениця	20,7	11,9	10,0	14,3	28,6	15,0	13,5	18,7
жито	0,1	0,1	0,6	0,2	0,0	0,1	0,6	0,2
кукурудза на зерно	7,6	21,7	25,6	17,9	9,1	27,5	29,4	22,4
ячмінь	6,3	2,7	1,9	3,7	6,2	2,5	2,8	3,6
Насіння культур олійних	37,8	23,7	19,9	27,5	41,8	28,4	28,2	32,3
з них насіння соняшнику	29,7	12,0	6,0	16,6	31,3	17,4	10,8	20,4
боби сої	3,5	7,9	6,4	6,3	2,9	6,3	7,8	5,6
насіння ріпаку й кользи	4,3	3,7	7,3	4,4	7,4	4,6	9,4	6,3
буряк цукровий фабричний	0,1	1,7	1,6	1,2	0,1	1,4	1,0	1,0
картопля	0,3	0,6	1,2	0,6	0,2	0,1	0,7	0,3
культури овочеві	2,0	0,9	0,7	1,2	1,9	0,9	0,4	1,1
культури плодові та ягідні	0,5	0,5	7,8	1,6	0,3	0,5	0,6	0,5
виноград	1,0	0,0	0,0	0,3	0,9	0,0	0,0	0,3
продукція тваринництва	20,6	29,4	26,1	26,2	8,8	21,9	21,0	17,9
м'ясо ВРХ	0,7	1,4	2,3	1,3	0,6	1,5	1,5	1,2
м'ясо свиней	5,0	3,8	6,9	4,6	3,2	3,6	7,2	4,1
м'ясо птиці	5,9	12,6	8,2	9,8	0,8	3,9	4,8	3,2
молоко	2,5	5,6	5,3	4,6	2,3	6,3	5,5	5,0
яйця	6,1	4,5	2,5	4,7	1,6	4,7	1,6	3,3

Джерело: за даними Державної служби статистики України

По всіх природно-економічних зонах України незмінною залишається тенденція збільшення частки продукції рослинництва і відповідне зменшення частки тваринницької продукції. Найбільш суттєві зміни відбулися в галузевій структурі сільськогосподарських підприємств зони Степу: за 5 років частка продукції рослинництва збільшилася на 11,8 %, у Лісостепу цей показник становить 7,5 %, в Поліссі - 5,1 %. Підвищення частки продукції рослинництва у всіх зонах України відбувається в основно-

му через збільшення виробництва зернових культур і соняшнику.

На думку Андрійчука В. Г. визначення галузевої структури сільськогосподарського підприємства за часткою товарної продукції, оціненої в поточних цінах реалізації, призводить нерідко до зміщення його оцінок. Це пов'язане з тим, що ціни на окремі види продукції за роками можуть істотно коливатися під впливом зміни попиту і пропозиції, переорієнтації підприємства на канали збуту або зміни їх співвідношення, реалізації продукції у різні строки. В ре-

зультаті цього відбувається заниження або завищення частки окремих видів продукції в структурі товарної продукції, що особливо чітко виявляється в разі її реалізації в однакових обсягах (у натуральному вимірі) за різні роки. Згодні із позицією вченого, що більш точно галузеву структуру підприємства визначати за структурою товарної продукції, оціненою у постійних цінах відповідного періоду. Відмінність у структурах товарної продукції за фактичними цінами реалізації та постійними цінами покаже вплив цінового фактору на формування виробничого напрямку підприємства, його галузеву структуру [10].

Економічна ефективність галузевої структури сільськогосподарського підприємства

ва виявляється через економічну ефективність його товарних галузей (табл. 4). Найвищий рівень рентабельності має виробництво винограду, найменший - виробництво м'яса великої рогатої худоби. Виявлено середній кореляційний зв'язок між часткою продукції в галузевій структурі і рівнем рентабельності її виробництва (коефіцієнт кореляції варіює між 0,3 і 0,5). У 2017 і 2018 роках немає даних по рівнях рентабельності продукції сільського господарства в цілому і основних галузях. Однак, якщо робити висновок із аналізу рівнів рентабельності окремих видів продукції за ці роки, то видно, що вказані показники дещо нижчі рівнів 2016 року.

Таблиця 4

Рівень рентабельності основних видів продукції сільськогосподарських підприємств України, %

	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Продукція сільського господарства	25,8	45,6	37,3	н.д.	н.д.
у т.ч. продукція рослинництва	29,2	50,6	44,4	н.д.	н.д.
культури зернові та зернобобові	25,8	43,1	37,8	25	24,7
пшениця	28,0	31,7	26,8	26,8	24,6
жито	-5,6	21,9	24,6	20,2	-2,2
кукурудза на зерно	26,2	50,3	45,7	23,7	27,2
ячмінь	18,3	28,3	25,4	24,0	25,6
насіння соняшнику	36,5	80,5	63,0	41,3	32,5
боби сої	34,5	38,6	52,0	28,8	21,0
насіння ріпаку й кользи	29,2	44,3	44,9	43,6	31,1
буряк цукровий фабричний	17,9	28,2	24,3	12,4	-11,4
картопля	9,2	24,2	-3,2	10,0	6,8
культури овочеві	14,1	32	15,3	9,9	13,3
культури плодові та ягідні	64,7	58,3	25	35,4	6,4
виноград	61,0	102,3	74,6	51,6	22,6
продукція тваринництва	13,4	22,1	7,7	н/д	н/д
м'ясо ВРХ	-35,9	-17,9	-24,8	3,4	-17,7
м'ясо свиней	5,6	12,7	-4,5	3,5	6,9
м'ясо птиці	-15,4	-6,1	5,0	7	5,7
молоко	11,0	12,6	18,2	26,9	16,1
яйця	58,8	60,9	0,5	-9	5,4

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Особливо помітне зниження в 2018 році рівня рентабельності цукрових буряків і м'яса великої рогатої худоби. Тільки в 2017 році виробництво м'яса ВРХ було прибутковим, виробництво яєць тільки в тому ж

році було збитковим. М'ясо птиці за останні три роки є прибутковим виробництвом. У 2017-2018 роках виробництво м'яса свиней стало рентабельним, хоча цей показник поки- що значно менший за історичний

максимум останніх 25 років: у 2015 році рівень рентабельності виробництва м'яса свиней становив 12,7 %. Слід відзначити, що рівні рентабельності продукції тваринництва в 2017-2018 рр. дещо стабілізувалися у порівнянні із 2014-2016 роками.

Зменшення рівня рентабельності виробництва більшості видів сільськогосподарської продукції посилюватиме переорієнтацію сільськогосподарських підприємств на найбільш прибуткові, в першу чергу зернові та технічні культури, крім цукрового буряка [11].

Рівень рентабельності основних видів продукції у малих фермерських господарствах має таку ж тенденцію до зміни: в 2014-2016 роках її рівень підвищувався, в 2017-2018 роках спостерігається деяке його зниження (табл. 5). Найбільший рівень рентабельності мають овочеві культури і картопля, плодові і ягідні культури і цукровий буряк. Слід відзначити, що рівень рентабельності продукції малих фермерських господарств має значні коливання в різні роки.

Таблиця 5

Рівень рентабельності основних видів продукції малих фермерських господарств України, %

	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Продукція сільського господарства	27,7	44,2	42,4	38,0	32,0
у т.ч. продукція рослинництва	29,4	46,0	44,0	39,8	32,5
культури зернові та зернобобові	22,9	36,4	36,7	34,7	33,9
пшениця	24,0	36,5	35,5	37,9	32,1
кукурудза на зерно	22,3	40,1	42,7	30,8	37,5
насіння соняшнику	38,1	63,1	56,2	46,5	36,6
буряк цукровий фабричний	20,0	16,9	29,7	30,7	17,7
картопля	13,9	25,6	13,9	33,0	46,7
культури овочеві	16,2	42,1	23,7	26,6	15,5
культури плодові та ягідні	54,5	27,6	53,9	36,0	37,7
виноград	-18,7	47,0	30,9	86,2	3,9
продукція тваринництва	7,3	11,0	9,3	4,8	14,4
м'ясо ВРХ	7,6	10,7	7,2	-0,2	10,3
м'ясо свиней	6,6	9,7	2,7	-4,3	6,4
м'ясо птиці	0,6	1,9	-3,2	9,9	11,8
молоко	12,6	15,6	15,4	18,8	21,7

Джерело: за даними Державної служби статистики України

Для оцінки ефективності галузевої структури підприємства в цілому, порівнюємо структуру товарної продукції з показниками рівня рентабельності. Так за аналізований період найбільшу частку в структурі товарної продукції сільськогосподарських підприємств і малих фермерських господарств займала галузь зерновиробництва. У 2018 році вона становила відповідно 46,5

та 50,8 %. Рівень рентабельності виробництва зернових та зернобобових культур при цьому не відрізняється найвищим значенням і поступається у сільськогосподарських підприємствах насінню соняшнику та ріпаку, а у малих фермерських господарствах – картоплі, плодовим та ягідним культурам та насінню соняшнику.

Разом із тим, насіння соняшнику, рівень рентабельності якого у 2018 році є найвищим у сільськогосподарських підприємствах, у структурі товарної продукції останніх займає 20,4 %. Аналогічна ситуація склалася із плодовими та ягідними культурами, які вирощуються у малих фермерських господарствах. При одному з найвищих рівнів рентабельності (37,7 %), їх частка у виручці від реалізації продукції становила 0,6 %. Коефіцієнт кореляції між часткою продукції і рівнем рентабельності для цих господарств не перевищує значення 0,3, тому можна говорити про слабкий кореляційний зв'язок.

Висновки. Дослідження формування сучасної галузевої структури сільськогосподарських підприємств показало, що негативна тенденція зменшення частки тваринницької продукції в загальному обсязі зберігається. У малих фермерських підприємствах це скорочення відбувається швидшими темпами, особливо у зоні Степу. Галузева структура впливає на ефективність виробництва, її зміна у динаміці викликає зміну

рівня рентабельності виробництва продукції. Проте сучасна галузева структура сільськогосподарських підприємств є далекою від раціональної, яка би оптимально поєднувала головні, додаткові та підсобні сільськогосподарські галузі. По суті сформувалася «однобічна спеціалізація», особливо у малих фермерських господарствах, де частка зернових та соняшнику у структурі виручки від реалізації продукції підвищилася від 71,6 % у 2014 році до 79,6 % у 2018 році [12]. Насиченість ринку сільськогосподарською продукцією викликає зростання внутрішньої і зовнішньої конкуренції, зміни кон'юнктури ринку. У результаті виникає необхідність у прискореному розвитку одних галузей і скороченні виробництва продукції інших, що змінює галузеву структуру виробництва. Для підвищення ефективності діяльності сільськогосподарські підприємства мають постійно удосконалювати свою галузеву структуру виробництва, що в свою чергу зумовить зміну економічних параметрів їх розвитку.

Список літератури

1. Амбросов В. Я. Суспільний поділ праці та формування виробничих структур./ В. Я. Амбросов // *Вісник ХНТУСГ: Економічні науки*. Харків: ХНТУСГ. 2013. Вип. 137. С.5-18.
2. Месель-Веселяк В. Я. Стратегічні напрями розвитку аграрного сектору України. / В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров// *Економіка АПК*. - 2016.- №6. - С. 37-49.
3. Малік М. Й. Розвиток аграрного підприємництва в умовах інституціональних трансформацій / М. Й. Малік, О. Г. Шпикуляк // *Економіка АПК*. - 2017. - №2. - С. 5-16.
4. Богданович О. А. Дослідження виробництва валової продукції та галузевої структури сільського господарства в Україні та по регіонах / О. А. Богданович// *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства ім. П. Василенка*. Харків, 2015. вип. 161. С. 110-118.
5. Баланюк І. Ф. Галузева структура виробництва в сільськогосподарських підприємствах: монографія / І. Ф. Баланюк // Івано-Франківськ: - Вид-во Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника, 2010. - 200 с.
6. Канінський П. К. Спеціалізація та кооперація тваринництва зони Лісостепу в умовах ринкової економіки: монографія / П. К. Канінський // Київ: Інститут аграрної економіки, 2000.- 448 с.
7. Статівка Н. В. Основні тенденції зміни галузевої структури та рівня спеціалізації сільськогосподарських підприємств Харківської області /Статівка Н. В.// *Вісник ХНАУ*. Харків, 2008. №3. С. 192-203.
8. Daniel Karine. Concentration et specialization: quell schema pour l'agrculture communautaire? /К. Daniel// *Economie et prévision*.2003. № 158. Pp.105-120.
9. Гадзало Я. М, Бащенко М. І., Гладій М. В. та ін. Тваринництво України: стан, проблеми, шляхи розвитку (1990 – 2017 – 2030 рр.) / за ред. академіка НААН М. І. Бащенко//. Київ: Аграрна наука. 2017. 160 с.
10. Андрійчук В. Г. Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник / В. Г. Андрійчук. – К. : КНЕУ, 2013. – 779 с.
11. Лупенко Ю. О. Результати і проблеми реформування сільського господарства України / Ю. О. Лупенко, П. Т. Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // *Економіка АПК*. - 2014.- №7. - С. 26-38.
12. Яворська Т. І. Вплив спеціалізації на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах / Т. І. Яворська // *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. / За ред. М.Ф. Кропивка. – Мелітополь: Вид-во Мелітопольська типографія «Люкс», 2013, 235 с. - № 3 (23) – С. 214–221.

Reference:

1. Ambrosov V. Ya. (2013) Suspilnyi podil pratsi ta formuvannia vyrobnychych struktur. *Visnyk KhNTUSH: Ekonomichni nauky. Kharkiv: KhNTUSH*, Vyp. 137, pp. 5-18.
2. Mesel-Veseliak V. Ya., Fedorov M.M. (2016) Stratehichni napriamy rozvytku aharnoho sektoru Ukrainy. *Ekonomika APK*, №6, pp. 37-49.
3. Malik M. Y., Shpykuliak O.H. (2017) Rozvytok aharnoho pidpriemnytstva v umovakh instytutsionalnykh transformatsii, *Ekonomika APK*, №2, pp. 5-16.
4. Bohdanovych O. A. (2015) Doslidzhennia vyrobnytstva valovoi produktsii ta haluzevoi struktury silskoho hospodarstva v Ukraini ta po rehionakh. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho tekhnichnoho universytetu silskoho hos-podarstva im. P. Vasylenka. Kharkiv*, vyp. 161, pp. 110-118.
5. Balaniuk I. F. (2010) Haluzeva struktura vyrobnytstva v silskohospodarskykh pidpriemstvakh: monohrafiia. *Ivano-Frankivsk: Vyd-vo Prykarpatskoho natsionalnoho universytetu im. Vasylia Stefanyka*, 200 p.
6. Kaninskyi P. K. (2000) Spetsializatsiia ta kooperatsiia tvarynnytstva zony Lisostepu v umovakh rynkovoi ekonomiky: monohrafiia. *Kyiv: Instytut aharnoi ekonomiky*, 448 p.
7. Stativka N. V. (2008) Osnovni tendentsii zminy haluzevoi struktury ta rivnia spetsializatsii silskohospodarskykh pidpriemstv Kharkivskoi oblasti. *Visnyk KhNAU. Kharkiv*, №3, 192-203.
8. Daniel Karine (2003) Concentration et specialization: quell schema pour lagrsculture communautaire? *Economie et prévision*, № 158, pp. 105-120.
9. Hadzalo Ya. M., Bashchenko M. I., Hladii M. V. [ta in.] (2017) Tvarynnytstvo Ukrainy: stan, problemy, shliakhy rozvytku (1990 – 2017 – 2030 rr.) [za red. akademika NAAN M. I. Bashchenka]. *Kyiv: Aharna nauka*, 160 p.
10. Andriichuk V. H. (2013) Ekonomika pidpriemstv ahropromysloвого комплексу: pidruchnyk. *K. : KNEU*, 779 p.
11. Lupenko Yu.O., Sabluk P.T., Mesel-Veseliak V. Ya., Fedorov M.M. (2014) Rezultaty i problemy reformuvannia silskoho hospodarstva Ukrainy. *Ekonomika APK*, №7, pp. 26-38.
12. Yavorska T.I. (2013) Vplyv spetsializatsii na efektyvnist vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii u fermerskykh hospodarstvakh. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu (ekonomichni nauky)*. [Za red. M.F. Kropyvka]. Melitopol: Vyd-vo Melitopolska typohrafiia «Liuks», 2013, 235 p., № 3 (23), pp. 214–221.